

УДК 81' 38: 801.82

С. Богдан

Моделювання образу коханої за листами Василя Стуса

Робота виконана на кафедрі історії та культури української мови Волинського державного університету імені Лесі Українки

У статті посередництвом епістолярних текстів Василя Стуса реконструюється образ коханої, доміанти її зовнішніх і внутрішніх характеристик, систематизуються визначальні мовні засоби листовного „портретування”.

Ключові слова: комунікативна співпраця, комуніканти, стилістика епістолярних діалогів, епістолярний образ адресата, моделювання.

S.Bohdan. The modeling of the image of loved women on the base of the Vasyl Stus letters

The image of the loved woman, the dominants of her outward and inside characteristics on the base of the Vasyl Stus letters are reconstructed in the article, the main linguistic features of the creating of portrait in the letters are systematized.

Key words: communication cooperation, communicants, stylistic of epistolary dialogs, epistolary image of addressee, modeling.

Кожен епістолярний текст, як відомо, є результатом комунікативної співпраці двох особистостей - автора й адресата, а тому листи дають можливість реконструювати певною мірою образи обох комунікантів. Інтимний дискурс української епістолярії, поза сумнівом, - унікальне джерело моделювання особливого типу міжособистісних взаємин і пошуку мовного вияву особистісної ідентичності.

Сучасна україністика має вже чимало досліджень, присвячених різним аспектам стилістики таких епістолярних діалогів. Варто згадати хоча б відомі

розвідки про інтимне листування Івана Мазепи з Мотрею Кочубеївною Ольги Геращенко [3], Олександра Довженка з Оленою Черновою Романа Корогодського [5], Михайла Коцюбинського з дружиною Вірою та коханою Вірою Аплаксіною Соломії Павличко [9], Миколи Куліша з Вірою Масловою Наталії Кузякіної [7], Пантелеймона Куліша з Лесею Милорадовичевою Ол.Дорошкевича [4]. І хоча в кожній із названих розвідок епістолярний образ адресата, точніше адресатки, фрагментарно представлений майже скрізь, однак найповніше проблема системного опису типології таких взаємин в епістолярній традиції українців представлена в монографії Михайлини Коцюбинської „Зафіксоване і нетлінне” [6], а реконструкцію образу ідеальної жінки в листах Василя Стефаника подає стаття Євгена Барана [1].

Метою нашого дослідження, з огляду на відсутність праць, які б комплексно досліджували мовний вияв внутрішніх і зовнішніх рис адресата, передбачено моделювання домінуючих ознак образу коханої Василя Стуса посередництвом мовноетикетних одиниць і типологічних конотацій.

Любовні листи, за твердженням Михайлини Коцюбинської, імплікують „свого автора напрочуд повно й виразно. Тут якнайменше „маски” і якнайбільше „обличчя” [6, 38]. Не менш зримо, на нашу думку, на противагу іншим епістолярним текстам, представлений у них образ адресата. Ступінь експліцитності адресата визначається різноманітними чинниками. Найвиразніше на рівні вербального портретування позначаються узвичасні стереотипи комунікативної поведінки автора й адресата, комунікативні умови створення листа, ритмічність/аритмічність такого спілкування. Суттєво впливає також на стилістику епістолярної комунікації закоханих наявність (чи, навпаки, відсутність) безпосереднього спілкування.

Стусові листи до коханої дружини Валентини Попелюх створювалися в екстремальних умовах багатолітніх розлук, в ув’язненні й на засланні. Суворі „дозованість” листовного спілкування „в зоні” закономірно унеможлиблювала частотніші епістолярні діалоги, що й спонукало Василя Стуса до встановлення

особливого епістолярного режиму – 2 листи до родини: „*Мамо! До Вас я писатиму з початку місяця, а до Валі - після 15-го*” [14, 1, 19]. А тому, крім персональних кореспонденцій дружині, їй нерідко адресувалася певна частина інформації в листах до рідних, до сина, тобто він змушений був вдаватися до колективних листів. До того ж, опосередковані характеристики коханої знаходимо в листах до інших адресатів.

Стусові листи до Валентини Попелюх – це “свідчення чистої подружньої любові, для якої не існує відстаней і завад, любові-вірності-поваги. (Стус. – С.Б.) знаходить **свої**, ніде не позичені слова у звертаннях до дружини, слова, що просто-таки фізично випромінюють ніжність, співпереживання” [14, II, 236]. Це листування відтворює особливе, побожне ставлення до Жінки-Коханої, Друга і Матері. Це виявляється передусім у стилі спілкування, у виборі незвичних для української епістолярії мовноетикетних виразів і творенні власних, які відтворюють підкреслено шляхетне й величально захоплене ставлення і поклоніння перед її мудрістю й чистотою.

В одному з листів до дружини Василь Стус писав: “Кохана моя! Мама і ти – найдорожчі люди мої, однаково кохані, схожі – **красою чистоти непорочної** . От лиш мамі про те писати не зміг би, а Тобі можу (різниця). Я хотів би бути найкращий, наймужніший, наймудріший, найдужчий, найдобріший – заради Тебе, люба” [14, I, 320]. У листовній розмові з дорослим уже сином радив шукати дівчини, яка б була вища від нього на голову мудрістю своєю, як-от мама Валя: “Так було і з мамою Валею – **найкращою, найлюдянішою, найцнотливішою моєю дівчиною**: я став кращий од неї, вона – од мене” [14, I, 447]. Звідси – повсякчасне поклоніння перед дружиною й справжня побожність у ставленні до неї. Це простежується не лише в численних освідченнях і зворушливих зізнаннях на зразок: “**Обожнюю** Тебе, як студент” [14, I, 292]; “Кохана моя! Я тебе дуже люблю. Дуже вдячний Тобі за візит до мене. Цілую – **побожно** – крайку Твоєї сукні...” [14, I, 319]; “Цілую Тебе – тепло і гірко і **молитовно** і тужно і тьмяно і з надією” [14, I, 74].

Таке благоговійне ставлення вивищувало душу, суголосно породжувало прагнення досконалості, вдосконалення: *„Я хотів би бути найкращим, наймужнішим, наймудрішим, найдужчим. Найдобрішим – заради Тебе, люба. Хотів би діждати часу, коли б міг наставити до тебе, сонної, всі квіти землі, аби вони були довкруги Тебе – свіжі, росяні, незаймані, аби Ти, прокинувшись, милувалася ними. Хотів би, аби ти знала: я Тебе так люблю, що аж серце болить – згадувати про Тебе. Ти стоїш – далека, далека, в білій пишній кофтині, хусточка (Ти її тримаєш у пальцях) в’ється довкола Твоєї шийки – і дивишся у Велику Безвість. І я хочу вірити, що своїми безмежними очима Ти відчула й мене – за всіма хмарами, горами, лісами, просторами. Я стою на високій сопці, на Всевітрі (полощеться куртка, як тоді, коли Ти не хотіла дертися за мною – на шпаркий вітер) – і простягаю до Тебе руки. Мені на очі навертаються сльози – і я не встидаюся їх, люба моя. Навпаки: я вдячний Тобі, що знову знаю, що таке сльози. Сльози радості, бо душа відмерзлася трохи, розтопилася, не така здубіла./Цілую краєчок Твоєї сукні, безсмертна моя”* [14, II, 320].

А тому цілком природньо в цьому контексті звучать Стусові звертання до дружини *богине моя* [14, I, 282], *Богородице* [14, I, 29], *Пренепорочна* [14, I, 310], кваліфікативне означення *пречиста* (“...*Валя – пречиста* в своїй людській *цноті*” [14, I, 450]).

В його уяві фотографія дружини нагадує ікону (“Оце маю твою карточку (красно дякую!) – і я вчепив її, в рамці, до стіни. Тепер Ти весь час дивишся на мене – не зводячи очей. І я вже не сам, а з Тобою вдвох. Усе є з ким словом перекинутися! І таке відчуття підсвідоме, що це – **ікона**. Отож, **я молюсь на Тебе**, рідна моя!” [14, I, 437]), а сама дружина видається схожою на Матір Божу (“Тобі дарую карточку діви Марії. Бач, як гарно я думаю про Тебе. В моєму уявленні **Ти схожа на неї**” [14, I, 333]). Чекаючи з нетерпінням приїзду дружини, зізнається, що замерзає без її “*янгольського подиху – поруч* ” [14, I, 343].

А ще він порівнював її з *зорею* (“*Ти для мене – як зірка провідна!*” [14, I, 318], “...за те, що Ти мені – як *зоря промінна* – в цій пітьмі – дякую” [14, I, 106]), що увиразнює шлях серед темряви буднів і зневіри; з *небом* (“*Прихиляю до Тебе небо: воно Твоє тло правдиве*” [14, I, 320]) і *сонцем* (“*На моїй дорозі – сяє сонце. Сонце – Твого проміння, сяйво спогадів про Тебе і бризки радості, що Ти їх мені дарувала, коли могла*” [14, I, 337]). Ці узвичаєні для української традиції образи набувають у листах Василя Стуса індивідуально-авторської тональності, створюючи справді неповторний ідеальний портрет коханої, якій судились справжні високі почуття і велике випробування розлуки, яка, за Стусом, інакше зветься любов’ю [14, I, 467].

Стус цінував її розважливість і тому „*цілком покладався*” на її „*ясний і розсудливий розум*”, до того ж вважав, що вона „*куди мудріша за навісного чоловічка*” [14, I, 80].

Для Стуса Валя була *найбільшим світом* [14, I, 234], *обрієм, світом безмежним* [14, I, 463], *масштабом світу* [14, I, 115], *раєм, тугою, радістю, мрією* [14, I, 311], *вічноквітною рожевою трояндою з усе-цнотливими пелюстками*, з *запахом троянди = найцнотливішою* [14, I, 463]. А з роками дружина, за його твердженням, все кращала “*Очима. Душею. Квіткою серця. Уся Ти перетворюєшся на Цнотливе Серце, яке я чую – як зірку в небі*” [14, I, 463]. До того ж, він був переконаний, що “*Любов – то, може, єдина справжня квітка, подарована людині Богом. Тільки в любові людина розумна...*” [14, I, 446].

Такою він вимріяв її (“... *Валя, що ціле життя живе в моїй мрії – як весталка мого храму*” [14, I, 467]¹), такою створив її за найвищими взірцями української й світової культури (“А вигадував я за найкращими зразками, аби по довгій розлуці було чим урівноважити свої “страсті” по ампутованому світові...” [14, I, 467]).

¹ У Стародавньому Римі *весталка* - жриця Вести – богині домашнього вогнища й культового вічного „священного” вогню, саме весталки підтримували цей вогонь, переносно – непорочна [12, 151].

Так з'являється в листах образ Жінки-Жалібниці – **Ярославни** (“Ми з Тобою, Валю, вже в історії – тож будьмо гідні місії своєї. Я – як непокірний протестант проти зла, Ти – як **Жалібниця Ярославна**. Тільки не плач і не показуй на людях своєї біди. Тримай голівку свою повище...” [14, I, 300-301]), **Джоконди** (на звороті листівки з репродукцією “Мони Лізи” Стус, зокрема, написав: “... *ти краща за цю Джоконду. Бо Ти – це Ти і Ти*” [14, I, 259]), **Джіневри** (“Переді мною – портрет Джіневри деї Бенчі, написаний Леонардо да Вінчі біля 1482 р. Це Ти – перша, яку я пізнав багато літ тому (тільки в Тебе незрівнянно кращий носик). А очі – Твої, спокій і якась божественна відреченість вигляду – Твоя” [14, I, 280]) і особливо часто – **Еврідіки** (розповідаючи про Еврідіку, героїню поеми Рільке, зауважував: “*Ось це, Вальочку, Евридіка. Тобто – Ти*” [14, I, 470]). “Дівчина на м’ячі” Пабла Пікассо теж нагадала дружину – хапливу, тонку й гойдливу школярочку [14, I, 243].

Як відомо, *Еврідіка* з гр. Eurydike – дружина уславленого співця й поета Орфея. Поява такого звертання в листовному спілкуванні з дружиною не є звичайною семантичною трансформацією. Передумови такої вторинної номінації мають глибинну мотивацію. Цілком можливе, звичайно, й спрощено “поверхневе” тлумачення цього вокативу як активізацію диференційної семи “дружина поета”, тобто модель *Валя* – дружина поета *Стуса* проектується на узвичаєну: *Еврідіка-Орфей*. Однак така мотивація навряд чи є об’єктивною. Очевидно, логічніше шукати головну мотивуючу ознаку цього звертання, а отже, й передумови його творення в особливій прихильності Василя Стуса до поезій Рільке і до його поеми “Орфей, Еврідіка й Гермес”. Тлумачення образу Еврідіки Рільке, на думку Стуса, співзвучне образіві і його дружини, про що він зізнається їй у листі від 1 серпня 1984 року: “... це все – про Тебе, про мою–Тебе, тобто ту –Тебе, якої, може, Ти добре і не знаєш, а ніби здогадуєшся – з моїх очей, рядків моїх, поглядів моїх. Рільке пише буквально: “поруч із Гермесом, як дитина, йшла Вона: така кохана, що й ліра не здобулася б на подібну тугу – як у цієї Жінки – Жалібниці, бо через неї світ став однією Тугою

(Плачем), і в цьому світі -Плачі все стало Плачем: Ліс і діл, і шлях, і околиця, і поле, і річка, і звір. І сонце йшло в мовчазному визореному небі, наче довкола якоїсь іншої землі, і небо це зі шпичками зірок було Небом-Плачем...

Ось така кохана...Вона, тримавшись за Гермеса, йшла...

Ось це, Вальочку, Еввідка. Тобто – Ти ” [14, I, 470].

Водночас Василь Стус відзначав, що “...*світ наших Еввідок – більший. От би тільки увійти в нього – бодай на день побути Еввідкою...*” [14, II, 121]. В листі до родини Калинців після Валиних відвідин під недремним оком режиму він скрушно зауважував: „*Шкода, дружини – Еввідки в пеклі анти-театру*” [14, II, 152].

Номінації *Джінерва* й *Еввідка* нерідко Стус вживав у ролі вокативів, напр.: *Люблю тебе, славна моя Джіневро!* [14, I, 282]; *люба моя Еввідко* [14, I, 473]; *ясочко моя, Еввідко моя* [14, I, 472].

Образ Ярославни зринає вдруге у формулі вітання (“*Уклін мій усім київським ярославнам, усім добрим людям*” [14, I, 112]), в якій ярославнами він називає всіх дружин і подруг в’язнів сумління.

У спілкуванні з дружиною Стус добирав емоційно насичені епітети, які утворюють особливий синонімічний ряд. Вони мають здебільшого оцінний характер, а почасти є засобом відтворення внутрішніх і зовнішніх рис коханої, напр.: *тужна моя, славна моя, солодка моя* [14, I, 280], *слабосила моя* [14, I, 282], *славна моя, дорога моя, безсмертна моя, зозулько моя садова* [14, I, 65], *феєрична дружина* [14, I, 107] та ін.

Частіше, порівняно з іншими, він послуговувався врочисто піднесеним прикметником *славна*, нерідко в ролі опорної лексеми звертального виразу. На противагу іншим одиницям можливого синонімічного ряду (*гарна, хороша, мила*) *славна* не лише передає особливо прихильне ставлення до адресата, а й відзначається національною маркованістю (*славний* – “3. Який викликає симпатію; гарний” [13, IX, 347]). Згадуючи дружину, він не без замилювання писав: “...жінка в мене *така славна, така вже славна...*” [7, I, 79].

А ще Стуса зачаровувала “...*тиха і ніжна, тихоголоса і шовковиста...*”, “*ласкава і справедлива*” кохана, в якій є все, “*ніби в доброму букеті квітів*” [14, I, 437]. Характеристичними для Стусових листів можна вважати також означення найвищого ступеня, поєднані шляхом нанизування, завдяки яким передається особлива психологія взаємин споріднених душ: *моя найсолодша, моя найчистіша, моя найславніша Кохана* [14, I, 29]; *Ти моя найдорожча, найкраща, найласкавіша, наймиліша, найсолодша, найтихіша, найпотаємніша моя лебідка білокрила* [14, I, 311].

Функцію опорних лексем у листах до дружини найчастіше виконують узвичаєні для мовної поведінки українців лексеми, щоправда, більш притаманні уснопоетичній та народнорозмовній традиції: *ясочко, лебідко, ластівочко, лебідонько, горлице, горличко, журавко, голубко, зозулько*. Водночас він активізує в своєму словнику архаїчні форми згаданих номінацій.

На тлі узвичаєних вокативів української епістолярії *голубе, голубко, голубонько* Василь Стус, зокрема, використовує рідко вживаний дериват *голубине* [14, I, 281]; *лебеде, лебідко – лебедина* [14, I, 29], *лебедине* [14, I, 301]; *зозуле, зозулечко – зозулице* [14, I, 128]. Зауважимо, що відсутність акценту в листовному етикеті унеможлиблює з’ясувати, в якому саме значенні вживається лексема *лебедина*. За “Словником української мови”, *лебедя* – “рідко. Те саме, що *лебедиця*” [13, IV, 458] і *лебедя*’ 1. Пташа лебедя. 2. Перен. нар.-поет. Пестливе звертання до дитини, молодої людини і т. ін.” [13, IV, 458]. Прикладів вокативів із першим значенням *лебедя* СУМ не подає.

Щодо лексеми *голубіна* СУМ подає ремарки “поет. рідко” і тлумачить, як синонім до *голуб* і *голубка* [13, II, 118]. Подібна інформація подається й щодо номінації *лебедіна*: “нар. поет. жін. до лебедін” [13, IV, 457]. Назва *зозулиця* вважається не лише “рідкісною”, а й “розмовною” [13, III, 678]. Жодна з названих лексем не представлена в словнику як вокатив.

Функціонування звертань *голубине, зозулице, лебедине* в листах Стуса відзначається урочистістю й зумовлене особливим ставленням до дружини.

Підкреслено урочистим і величальним є складне звертання *княгині-князівно моя* [14, I, 214]. Кваліфікативний характер мають звертання *скромнице* [14, I, 72], *сумнолиця моя* [14, I, 72], *тужко моя* [14, I, 45], *моя егоїстична радосте* [14, I, 29], *ласкавочко моя* [14, I, 21], *світе мій кароокий* [14, I, 234].

Індивідуальну епістолярну манеру Василя Стуса визначають також okazіональні звертання до дружини, кожне з яких має своєрідну мотивацію, однак не завжди просто пояснити їх етимологію. Виразною і прозорою є етимологія звертань на зразок *моя відродо* [14, I, 25], *жальбна моя зозулице* [14, I, 129], *вустонько моя* [14, I, 294], *заждана моя* [14, I, 281, 294, 314, 352, 354], *зажданочко моя* [14, I, 282]. Поява інших обумовлена цілком реальними життєвими обставинами. Вокативне *малолистовна дружино* [14, I, 241], *неписуча моя коханочко* [14, I, 339], *ледача до писання моя дружино* [14, I, 279], *лебідко моя тугогорла* [14, I, 29] з'явилися в дні чекання таких бажаних листів від дружини, а *дорога моя жальбнице* [14, I, 130] – у дні втрати Валиної матері, *дорогі мої школярики* [14, I, 45] в час, коли син ішов уперше до школи.

Привертає, зокрема, увагу, okazіональний субстантив *заждана*, утворений за продуктивною словотвірною моделлю від дієслова *заждатися*. Очевидно, він був улюблений у Стуса, про що свідчить частотність його функціонування в листах до дружини, здебільшого з інтимізуючим займенником *моя*. Зрозуміло, що таке звертання могло створитися лише за специфічних комунікативних умов, спричинених довготривалою розлукою. Похідний іменниковий дериват від *заждана* має типовий український демінутив із суфіксом – очк – : *люба, зажданочко моя* [14, I, 282].

Звертання *безсмертна моя* [14, I, 320] створене, очевидно, на основі Стусового переконання, що вони з дружиною є “часточкою історії нашого народу”: “... вона залишить нас з Тобою – в своєму тексті. Бо ми є – добро, а вони – труха і гниль. І в цьому – найбільша стаття нашого оптимізму” [14, I, 304]. А тому, на його переконання, варто пишатися тим, що “Бог поклав на нас

цей хрест – і несімо його гідно. Бог просто забрав у нас **будні**, а залишив – **свято**. Свято високого болю, почесного тягара, врочистість розлуки й празникові миті зустрічей. А буднів у нас (двох) – нема, слава Богу” [14, I, 291-292]. А, отже, такі почуття – незнищенні.

Чекаючи приїзду сина і дружини, Стус вводить у завершальний текст листа, який стилістично нагадує казку, семантичний неологізм *пискляточка*, що виконує роль звертання: “От і вже, *курчаточко моє жовтодзьобе!* Квочка-Василь чекає жовтозолотих своїх курчат – Валю й Дмитра. Чую, як Ви попискуєте, *пискляточка*. Спішіть до мене, я Вам дам пшона і водички в черепку! / Цілую – в крильця” [14, I, 313]. Подібна стильова тональність простежується і в листах від 8.03.1977, щоправда, з домішками іронії: “Це я гладжу Тебе по голівці – Ти нудишся – дасть Біг, в літі, може, я Тебе заберу до себе – посаджу Тебе на дзиглику – і буду милуватися, берегти, аби й порошок на Тебе не впала. А Ти примірятимеш Золоті черевички, які я тобі куплю (бо ж буду багатий – шукач золота)...” [14, I, 255].

Особливо зворушливими є новотвори-композиції *Дмитрородице* [14, I, 234] і *Дмитроматере* [14, I, 282], які мають урочисте забарвлення і є виявом великого благоговіння перед Жінкою, яка дарувала йому сина. Вживає їх Стус напередодні синового дня народження, а тому цілком зрозумілі передумови, що спонукали до їх творення.

Жартома він називав дружину *попелюшкою*: номінація, утворена від прізвища Попелюх, однак асоціативно споріднене водночас із героїнею відомої казки.

Варто відзначити, що в листах до дружини він рідко послуговувався узвичаєною скороченою формою повного звертання *Валентино* - *Валю*. Натомість значно частіше Стус уживав варіант *Вальочку* з нетиповою для жіночого імені флексією. Використання саме такої форми в спілкуванні з дружиною не варто сприймати, очевидно, як звичайний мовний огріх, як могло б видатися на перший погляд. Ймовірно, що закінчення –у, типологічне для

власних імен чоловіків, є цілком вмотивованим і може бути витлумачене одним із листовних коментарів-одкровенень самого автора в розмові з Михайлиною Коцюбинського: “Мені здається, що Україна – вся жіноча, жіночна. Що українські чоловіки не на рівні геніяльного жіноцтва свого (дуже прошу – не сприймати це просто як галантність). Українські пісні – все жіночі голоси. А чоловічі – чого вони варті в гамі почуттів, настроїв, почувань? Справді, це муза Безчоловіча, безлицарна, туга її жіноча. Сила її – жіноча. Мужність її – жіноча так само. А що чоловіки?” [14, I, 377].

А отже, навіть зміна традиційного закінчення кличного відмінка може стати засобом стилістичного увиразнення і відтворення особливої поваги до “жіночої мужності”.

Особливим способом творення епістолярного образу дружини є сни, які в невідільному житті, на думку Михайлини Коцюбинської, є *„доповненням до реальних вражень, а подекуди і заміник цих вражень”* [14, II, 224]. Сни найчастіше передують зустрічам або сліднують після не-зустрічей, а отже, є своєрідним їх провісником або засобом нейтралізації емоційного дискомфорту й заповнення душевної порожнечі й нерівноваги. Такі сни створюють здебільшого уявний образ, народжений підсвідомістю. Такі сни-видіння відтворюють здебільшого окремі штрихи образу, а головне – створюють відчуття присутності коханої. Наприклад: *„Ти була схилена – поралась. А я йшов навпрошки до Вас – із розлуки, берегом і боявся сполохати. Від того і сон урвався посеред ночі”* [14, I, 14].

Про вагомість таких сновидінь найповніше свідчать Стусові зізнання: *„Втішаюся думкою, що цієї ночі Ти мені наснишся”* [14, I, 320]. А отже, сни були не просто бажаними, а виплеканими й вимріяними ірреальними зустрічами. А тому так дорожив ними і вважав їх Божою ласкою [14, I, 320].

Не менш частотними є сни-спомини, посередництвом яких реконструюється ретроспективний реальний портрет коханої, трансформований особистісним сприйняттям. Почасти такий просторово і хронологічно зміщений

портрет набуває образних узагальнень. Скажімо, смутковість образу дружини передається порівнянням із ожиною: „*Ти мені снишся сумною-сумною, як ожиновий куц, - і я з Тобою, Валю, ділю тужні спомини*” [14, I, 212]. Семантика цього образу мотивована, очевидно, кольоровою гамою ожин та смутковістю часу їх досягання: осінь (отієї пори, яка, за Шевченковим визначенням, наближала людей до образу Божого: „*Ми восени таки похожі / Хоч капельку на образ божий, - / Звичайне, що не всі, а так, / Хоч деякі*”).

Особливо зворушливими і щемливими є Стусові спомини після зустрічей із дружиною, напр.: „*P.S. Ходжу нашими маршрутами – за 27 штольною – на перевал./ Шукаю твої слідоочки*” [14, I, 319].

Не менш улюблений у Стуса спосіб моделювання образу дружини – уява, відтворення реалій шляхом просторових зміщень, як-от: „*Вальочку, кохана моя! / Сьогодні п'ятниця, вже 11 вечора, Ти ще на роботі. Сидиш за своїм кульманом – не знаючи, як я думаю про тебе, як я люблю тебе*” [14, I, 320].

Своєрідно доповнюють також епістолярний образ спомини і коментарі до фотографії дружини. Одержавши таку бажану „знімочку” 27 квітня 1974 року, Стус сповіщав дружину: „*Бачу, що жінка в мене така слава, така вже слава, як я завжди це і казав їй – хоч, здається, тільки про себе, подумки. І сукня на ній дуже панська і дуже пам'ятна, але якого кольору (боронь боже, аби тільки не не до лиця). Ти не знаєш, Валю, може: Твоя помаранчева сукня мені здавалася Твоєю, кращою. І я, згадуючи Тебе, не раз декорую Тебе саме в неї (люблю цей колір стиглості, спижу, доброти, дару). А губки її ті самі – дитинячі, а очі – ті самі – не добереш. Чи вони замислені трохи чи сторожкі від наміру – згоди уважно вислухати й покірливо мої старечі буркотіння...*” [14, I, 79].

Своєрідно довершується епістолярний образ дружини і в семантиці прощальних виразів: „*Цілую краєчок ризи Твоїї*” [14, I, 225] (риз – елемент одягу священиків або святих, а отже, посередництвом номена *риза* актуалізується сема 'свята'); „*Цілую – в крильця*” [14, I, 313] (асоціативна

проекція з птахом); *“Цілую Вас – найулюбленіших, найрідніших, найдорожчих”* [14, I, 253].; *“Обіймаю – крильми своїми, нахиливши шию, аби Ти поклала свою – маючи підпору”* [14, I, 227] (імплікативна присутність народнопісенного образу голубів – як символу подружньої вірності).

Для Стуса дружина завжди залишалася загадкою і таємницею, щоправда, зітканою з незбагнених суперечностей: *„Валю, / така Ти вже є: я кличу Тебе на врочистості, а Ти – ховаєшся в прохолодну тінь побуту. Врочистість Твоя – потаємна, Ти її / ховаєш у темряві всіх дзеркал. І – спробуй добудь Твоє сяйво сліпне! З задзеркалля! ”* [14, I, 337 - 338].

Важливо, що з роками її образ у Стусові уяві (все більше наповнюючись особистісними змістовими прирошеннями, з огляду на дистанційність сприйняття) не втрачав неповторності і якоїсь особливої вишуканості, довершеності й первозданності, властивої передусім юності. Невипадково у першотравневому листі 1978 року він зізнавався дружині: *„Здається, Ти з кожним роком усе молодшаєш для мене, для мене Ти, здається, ростеш у юність, у дівочтво (самотні невідглядні танці дівчинки!), у дитинство”* [14, I, 320].

Так вивершується образ-мрія, феноменальність якого полягає ще й у тому, що він уособлює єдність і цілісність образу коханої і дружини. А отже, в листах Василя Стуса „портретується” особливий особистісний образ коханої дружини – матері – жінки з неповторними „очима відданості”, отого „сліпучого все очисного огню”, домінувальні ознаки якого сконструйовані за традиційними ментальними стереотипами українців та виплекані власною уявою. Жінки, яка, за його ж поетичним зізнанням, була для нього „голубинею, / що розкрилила два крила. / І мужем, хлопчиком, дитиною” його „до неба вознесла”. Власне, дослідження таких поетичних домінант значно доповнило б і логічно б завершило цей образ. Однак це вже тема іншого дослідження.

Література

1. Баран Євген. Образ ідеальної жінки у листах Василя Стефаника//
2. Василь Стус: В житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / Упор. і зред. О.Зінкевич і М. Француженко. Укр. Вид-во “Смолоскип” ім. В.Симоненка, 1987. – 463 с.
3. Геращенко Ольга. Любовні листи Івана Мазепи до Мотрі Кочубеївни: до вивчення епістолярної стилістики початку ХУІІІ ст.//Зб. Харк. іст.-філолог. товариства. Нова серія. – Харків, 1994. – Т.3. – С.127 – 136.
4. Дорошкевич Ол. Урваний роман: Куліш і Милорадовичівна. Листи. – К., 1927.
5. Корогодський Роман. Велика цитата, або любовні листи полоненого (Листи О.Довженко до О. Чернової)//Сучасність. – 1999. - №1 – 2.
6. Коцюбинська М. „Зафіксоване і нетлінне”: Роздуми про епістолярну творчість. –К.: Дух і Літера. Харківська правозахисна група, 2001. – 300 с.
7. Кузякіна Наталія. „Друже мій Ладушко...”: Фрагменти одного кохання//Вітчизна. – 1970.- №3.
8. Не відлюбив свою тривогу ранню...Василь Стус – поет і людина: Спогади, статті, листи, поезії / Упор. О.Д.Орач (Комар). – К.: Укр. письменник, 1993. – 400 с.
9. Павличко Соломія. Пристрасть і їда: особиста драма М.Коцюбинського//Сучасність. – 1994. - № 12. – С.
10. Симоненко В. У твоєму імені живу. – К.: Веселка, 1994. – 350 с.
11. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей. – К.: Наук. думка, 1986. – 310 с.
12. Словник іншомовних слів / За ред. акад. О.С. Мельничука. – К.: Гол. ред. укр. енциклопедії, 1985. – 996 с.
13. Словник української мови: В 11-ти т. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. І- ХІ.

14.Стус В. Твори: У 4-х томах, шести книгах. – Львів, 1997. – Т.VI, Кн.I. – 495с.: Кн. 2. – 262 с.

15.Стус В. Листи до сина. – Івано-Франківськ: Лілея – НВ, 2001. – 191 с.